

Сергій ОЛІЙНИК,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ПОШУКИ ІСТИНИ (ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕПАРТАМЕНТОМ ІНОСЛАВ'Я ТА ІНОВІР'Я МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО СПРАВ КСЬОНДЗІВ ТОКАРЖЕВСЬКОГО ТА ЯВОРОВИЧА)

Стаття присвячена Подільській складовій державно-релігійних відносин в Українській Державі Павла Скоропадського. В центрі уваги поставлено питання справ місцевих римо-католицьких священників. На основі аналізу архівних джерел, зроблено спробу розібратися в правдивості звинувачень ксьондзів Токаржевського і Яворовича та правомірності висновків розслідування.

Ключові слова: Департамент інослав'я та іновір'я, Міністерство ісповідань, Поділля, римо-католицька церква, Українська Держава Павла Скоропадського.

Українська Держава Павла Скоропадського проводила доволі виражену релігійну політику щодо неправославних конфесій, реалізація якої була покладена на Департамент інослав'я та іновір'я, що функціонував у складі Міністерства ісповідань [1, с. 254; 2, с. 534; 4, с. 292]. Очолював Департамент Г. Тарановський [4, с. 295].

До початку Першої світової війни на території Подільської губернії налічувалося 99 римо-католицьких парафій, діяло 86 костьолів та каплиць. Службу Божу здійснювали 42 священники, які обслуговували близько 303 тис. вірних. На Поділлі

функціонували 10 деканатів: Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Летичевський, Літинський, Вінницький, Брацлавський, Балтський, Ямпольський, Могилів-Подільський та Ушицький. Адміністративно римо-католицькі громади Поділля належали до Луцько-Житомирської єпархії. Кам'янець-Подільська римо-католицька дієцезія, що виникла ще в 1375 р., хоча формально й не була ліквідована, але після 1866 р. не мала свого окремого очільника [3, с. 538].

Враховуючи толерантне ставлення новітнього українського гетьманату до неправославних конфесій, римо-католики Поділля, переважно поляки, позитивно поставилися до Української Держави. 31 серпня 1918 р. Папа римський Бенедикт XV вирішив відновити діяльність Кам'янець-Подільської єпархії й призначити їй окремого керівника. Складалася вона з 10 деканатів, що розміщувалися на території Подільської губернії [3, с. 540].

Відносна політична стабільність та релігійна толерантність сприяли активізації римо-католиків щодо повернення колишніх приміщень, будинків, втрачених раніше, у свою власність. Цей процес мав місце і в Подільській губернії (повернення будинків, що належали до Тринітарського кляштору під утворення парафіяльної школи [7], а також до парафій Кафедрального костелу в Кам'янці-Подільському [8]).

Однак, як виявилось, відносини між гетьманським режимом і римо-католиками Поділля були не зовсім приязними. Українська Держава стосовно цієї релігійної конфесії дотримувалася наступного правила: не перешкоджати її існуванню і функціонуванню, не допустити антиукраїнського спрямування у діяльності римо-католицьких ієрархів, у котрих відчувалися пропольські впливи [5, с. 201]. З останнім якраз і не все було гаразд.

До Міністерства ісповідань постійно надходила інформація про пропольську агітацію ксьондзів. Таке явище мало місце і на Поділлі.

На початку квітня 1918 р. на ім'я міністра внутрішніх справ Української Держави надійшла скарга від православного насе-

лення Бару про протиправну діяльність місцевого ксьондза Токаржевського, котрий «своїми проповідями вносить смуту серед населення м. Бару і його околиць – натравлює католиків на православних» [6, арк. 1]. Дана особа проповідувала, що «Подільська губернія була й буде польська, що незабаром всіх православних перехрестять в католицтво, або геть вигонять з Подільської губернії» [6, арк. 1].

Розібратися в справі було доручено Департаменту інослав'я та іновір'я. Останній, замість того щоб вивчити належним чином проблему, з'ясувати чи це був наклеп, чи справедливе звинувачення, у своєму листі до Луцько-Житомирської консисторії, зазначаючи, що «не може терпіти жодного примусу над сумлінням населення, як не може також допустити протидержавної агітації», запропонував римо-католицькому керівництву провести відповідне розслідування діяльності ксьондза Токаржевського та припинити його «шкідливу пропаганду» і надіслати висновки про слідство [6, арк. 2-2 зв.]. До розслідування було долучено губернську владу та Подільську духовну консисторію [6, арк. 6-6зв.]. Однак церковна влада не поспішала розслідувати скаргу. Консисторія надіслала повідомлення, що зі справами судово-адміністративного характеру слід звертатися безпосередньо до єпархіального єпископа [6, арк. 5], що й було зроблено незабаром [6, арк. 8-8 зв.]. Врешті, за наказом єпископа було сформовано комісію, котра в результаті проведеного розслідування визнала ксьондза Токаржевського невинуватим, що підтвердив після свого візиту до Бару і сам єпископ [6, арк. 10].

Проте це ще не було завершенням справи. Адже не було результатів розслідування від Подільського губернського старости, до котрого прийшлося робити повторне звернення [6, арк. 12]. Врешті, у своїй відповіді губернський староста С. Кісельов констатував, що звинувачуваний не робив ніякої протиправної агітації, а лише «говорив проти всіх злочинців, злодіїв, грабіжників та неправдиво користуючих чужим добром» [6, арк. 13]. Саме такі мешканці, на думку начальника міліції Бару (так в документі, хоча мало б бути Державної варті – С.О.) і були автора-

ми скарги [6, арк. 17]. Отже, розслідування показали, що звинувачення стосовно ксьондза Токаржевського – це наклеп.

Ще один випадок, пов'язаний із розглядом протиправної діяльності римо-католицьких священників, стосується справи ксьондза Яворовича, настоятеля селища Новоселки Летичівського повіту. Начальник місцевої Державної варти повідомив своє начальство про антидержавну промову наприкінці липня зазначеного ксьондза на храмове свято в Деражні. Її сутність полягала в тому, що ксьондз Яворович вважав розгроми поміщицьких володінь правильними, і критикував наміри поміщиків силою повернути втрачене у результаті селянських погромів [6, арк. 25 зв.]. Виступав проти існуючого державного ладу, проти «власників – дідичів». І промову він вів українською мовою. Останнє інкримінувалося перед Луцько-Житомирським єпископом як порушення [6, арк. 33]. Місцева влада, заможна частина мешканців та інші римо-католицькі священники виявили занепокоєння і висловили думку про усунення ксьондза Яворовича із займаної посади. Воно мотивувалося тим, що цей ксьондз хворий, вороже відноситься до власників і розпалює класові непорозуміння [6, арк. 33-33зв]. Департамент інослав'я та іновір'я звернувся до єпископа Дубовського з проханням вжити відповідних заходів. Врешті, ксьондза Яворовича перемістили до с. Білопіль Київської губернії [6, арк. 34-38].

Таким чином, як свідчить розслідування справ ксьондзів Токаржевського та Яворовича, можна зробити певні висновки про те, що в першому випадку протиправних дій не було зафіксовано і обвинуваченого було виправдано, а в другому – звинувачення мали підстави. Водночас, як свідчать матеріали справи, влада, послідовно дотримуючись толерантності в релігійному питанні, не покарала винного, а саме винесення вироку передала вищій церковній ієрархії в особі римо-католицького єпископа Луцько-Житомирської консисторії. Щоправда покарання виглядає доволі дивним, адже переведення винного в іншу єпархію – це не суровий вирок.

Список використаних джерел і літератури:

1. Киридон А. М. Релігійно-церковне життя в період гетьманату: проблемне поле взаємодії. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 7. С. 252-259.
2. Крилова Н., Лаврова І. Політика українських урядів 1917-1920 рр. щодо релігії та Церкви. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів, 2014. Кн. 1. С. 530-536.
3. Нестеренко В., Сторчовий В. Римо-католицька церква на Поділлі в період Української національно-демократично революції 1917–1921 рр. *Історія релігій в Україні : науковий щорічник*. Львів, 2014. Кн. 1. С. 537-545.
4. Уляновський В., Андрусишин Б. Церква в Українській Гетьманській Державі. Попередні нотатки та документи. *Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945*. Київ: Академпрес, 1993. С. 285-302.
5. Уляновський В. Церква в Українській Державі. 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). Київ: Либідь, 1997. 320 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1071. Оп.1. Спр. 413.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1071. Оп.1. Спр. 440.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1071. Оп.1. Спр. 441.